

М.М. Фіцула

ПЕДАГОГІКА

Навчальний посібник для студентів
вищих педагогічних закладів освіти

Видання третє, перероблене і доповнене

ТЕРНОПІЛЬ
НАВЧАЛЬНА КНИГА – БОГДАН

ББК 74.00я73

Ф66

Рецензенти:

завідувач кафедри історії педагогіки

Прикарпатського державного університету імені Василя Стефаника,

доктор педагогічних наук,

професор, член-кореспондент АПН України

Б.М. Ступарик

проректор з наукової роботи

Тернопільського державного педагогічного університету

імені Володимира Гнатюка,

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України

Г.В. Терещук

Фіцула М.М.

Ф66 Педагогіка: Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. — 3-тє вид., перероб. і доп. — Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. — 232 с.

ISBN 966-7224-60-0

У навчальному посібнику викладені основні питання загальних основ педагогіки, теорії виховання й навчання учнів та управління навчально-виховним процесом у загальноосвітній школі.

До кожної теми додаються список рекомендованої літератури, запитання для самоперевірки та завдання, над якими студенти можуть працювати самостійно.

Зміст посібника викладено дуже стисло, тому він має форму опорних конспектів з тем навчальної програми.

Для студентів педагогічних спеціальностей.

ББК 74.00я73

*Охороняється законом про авторське право.
Жодна частина даного видання не може бути використана чи відтворена
в будь-якому вигляді без дозволу автора чи видавництва.*

ISBN 966-7224-60-0

© Фіцула М.М., 1997

© Навчальна книга – Богдан,

макет, художнє оформлення, 2005

ТЕМА 2. ОСНОВНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ І ПРИНЦИПИ ВИХОВАННЯ

1. Закономірності процесу виховання.

2. Основні принципи виховання.

 Рекомендована література: 4, 44, 65, 78.

1. Закономірності виховання — це стійкі, повторювані, об'єктивно існуючі суттєві зв'язки у ньому, реалізація яких сприяє забезпеченню ефективності розвитку особистості школяра.

Перша закономірність полягає в органічному зв'язку виховання із суспільними потребами й умовами виховання. Значні зміни у житті народу ведуть за собою і зміни в його виховній системі. У зв'язку з розбудовою незалежної держави України настала потреба формування в підростаючого покоління української національної свідомості, любові до України, української мови, свого народу, його традицій, історії, культури.

Друга закономірність виявляється в тому, що людина виховується під впливом різноманітних факторів. Не дарма говорять, що виховує все: і люди, і речі, і явища. Серед цих факторів насамперед і найбільше виховують люди. І в першу чергу — батьки і педагоги. Це накладає на них особливу відповідальність.

Третя закономірність полягає в тому, що найбільш успішно проходить процес виховання в природному для нього національному руслі з врахуванням національного менталітету вихованця. З огляду на це дитину має оточувати рідна мова, природа, національна культура, звичаї, традиції тощо.

Четверта закономірність виявляється в тому, що результати виховання є залежними від виховного впливу на внутрішній світ дитини, її духовну сферу, зокрема на формування її думок, поглядів, переконань, ціннісних орієнтацій, емоційну сферу. Виховний процес має постійно трансформувати зовнішні виховні впливи у внутрішні, духовні процеси особистості (її мотиви, установки, орієнтації, ставлення).

П'ята закономірність полягає у визначальній ролі діяльності і спілкування у вихованні. Діяльність виступає як головний фактор єдності свідомості і поведінки, коли учнем здійснюється певна система видів діяльності (навчальна, трудова, ігрова, спортивна і ін.). За таких умов можливий всебічний розвиток особистості.

Закономірні зв'язки проявляються у вихованні в усьому розмаїтті взаємозв'язків і взаємоперетворень. Під час організації будь-якої виховної ситуації їх необхідно враховувати.

48 Усвідомлення закономірних зв'язків дозволяє педагогу не просто механічно, а свідомо відпрацювати задану схему дій, щоб прийти до поставленої мети.

Врахування закономірностей допомагає педагогу у процесі його виховної роботи (в ході планування, організації, оцінки процесу виховання) перетворити можливість, що випливає із закономірних зв'язків, у дійсність.

2. Принципи виховання — це керівні положення, які відображають загальні закономірності процесу виховання і визначають вимоги до змісту, організації і методів виховного процесу.

Основними принципами виховання є:

1. Цілеспрямованість (підпорядкованість всієї виховної роботи загальній меті, знання цієї мети вихователями і вихованцями, нетерпимість до стихійності у вихованні, наявність перспективи, проектування рівня вихованості особистості відповідно до запланованої мети).

2. Зв'язок з життям (використання у виховній роботі краєзнавчого матеріалу, систематичне ознайомлення учнів із суспільно-політичними подіями в країні, залучення їх до посиленої участі в громадсько корисній роботі).

3. Єдність свідомості і поведінки (правильне співвідношення методів формування свідомості і суспільної поведінки, попередження відхилень у свідомості та поведінці учнів, вироблення несприйнятливості до будь-яких негативних впливів, готовності вести проти них боротьбу).

4. Виховання в праці (праця — єдине джерело задоволення матеріальних і духовних потреб людей, праця є фактором всебічного розвитку особистості, сумлінне ставлення до праці — важлива риса людини, нетерпимість до порушень трудової дисципліни, розкрадання народного добра і т. д.).

5. Комплексний підхід (єдність мети, завдань і змісту виховання; єдність форм, методів і прийомів виховання; єдність виховних впливів школи, сім'ї, громадськості, засобів масової інформації, вулиці; врахування вікових та індивідуальних особливостей учнів у вихованні; єдність виховання і самовиховання; постійне вивчення рівня вихованості учня і внесення корективів у виховну роботу).

6. Виховання особистості в колективі (колектив — могутній засіб виховання, певні риси особистості формуються тільки в колективі, значення згуртованості колективу і його громадської думки для виховання школярів, участь учнів у роботі самоврядування сприяє розвитку самостійності, самодіяльності, ініціативи і т. д.).

7. Поєднання педагогічного керівництва з ініціативою і самодіяльністю учнів (педагогічне керівництво зумовлюється відсутністю життєвого досвіду в учнів; виховання творчої особистості можливе, якщо створюються умови для прояву їх самостійності та творчості, схвалюються прояви ініціативи і самодіяльності).

8. Повага до особистості вихованця з розумною вимогливістю до нього (єдність вимог до вихованців з боку педагогів, контроль за поведінкою вихованців, гуманне ставлення до учнів, повага до їхньої думки і т. д.).

9. Індивідуальний підхід (індивідуальні відмінності у школярів, знання психіки кожного учня і врахування їх особливостей у виховній роботі).

10. Наступність (молодші школярі — підлітки — юнаки, переведення із класу в клас чи в іншу школу, зміна класних керівників, поєднання виховання на уроці і в позакласній виховній роботі).

11. Єдність педагогічних вимог школи, сім'ї і громадськості (взаємна інформація між учасниками виховного процесу про результати виховних впливів).

Концепція національного виховання розглядає такі принципи виховання:

Народність — єдність загальнолюдського і національного. Національна спрямованість виховання, оволодіння рідною мовою, формування національної свідомості, любові до рідної землі і свого народу; прищеплення шанобливого ставлення до культури, спадщини, народних традицій і звичаїв, національно-етнічної обрядовості усіх народів, що населяють Україну.

Природовідповідність — врахування багатогранної і цілісної природи людини, вікових та індивідуальних особливостей дітей, учнівської молоді, їх анатомічних, фізіологічних, психологічних, національних та регіональних особливостей.

Культуровідповідність — органічний зв'язок з історією народу, його мовою, культурними традиціями, з народним мистецтвом, ремеслами і промислами, забезпечення духовної єдності поколінь.

Гуманізація — створення умов для формування кращих якостей і здібностей дитини, джерел її життєвих сил; гуманізація взаємин між вихователями та вихованцями, постановка виховання в центр навчально-виховного процесу, повага до особистості, розуміння її запитів, інтересів, гідності, довіря до неї; виховання гуманної особистості, щирої, людяної, доброзичливої, милосердної.

Демократизація — усунення авторитарного стилю виховання. Сприйняття особистості вихованця як вищої соціальної цінності, визначення його права на свободу, на розвиток здібностей і виявлення індивідуальності. Формування глибокого усвідомлення взаємозв'язку між ідеалами свободи, правами людини і громадською відповідальністю.

Етнізація — наповнення виховання національним змістом, спрямованим на формування самосвідомості громадянина. Принцип етнізації однаково стосується всіх народів України. Створення можливості всім дітям навчатися у рідній школі, виховувати національну гідність, національну свідомість, відчуття етнічної причетності до свого народу. Відтворення у дітях менталітету

50 свого народу, увічнення в підростаючих поколіннях специфічного, що є в кожній нації, виховання дітей як типових носіїв національної культури, продовжувачів справи батьків. Принцип етнізації — невід’ємна складова соціалізації дітей.

Народна педагогіка про принципи виховання: “Діти, як квіти: полий, то ростимуть” (гуманізм), “Гни дерево, доки молоде, вчи дитя, поки мале” (природовідповідність), “У всякої пташки свої замашки”, “Од тиха все лихо” (індивідуальні особливості), “Розумний батько сина питати не соромиться”, “Дитині волі не давай”, “Хто дітям потаچه, той сам плаче” (вимогливість), “У семи няньок дитина без носа (єдність вимог), “Батьків хліб не навчить, як треба жить” (самостійність).

Запитання і завдання.

1. Яке з тверджень не є закономірністю процесу виховання?
 - а) Зумовленість виховання суспільними потребами та умовами.
 - б) Взаємозалежність процесів виховання і розвитку.
 - в) Зв’язок виховання з життям.
 - г) Визначальна роль діяльності і спілкування у вихованні.
 - г) Взаємозв’язок вихователя і вихованців у вихованні.
2. Обґрунтуйте, що загальні принципи виховання включають в себе і принципи педагогіки народознавства.
3. Охарактеризуйте шляхи реалізації принципів виховання у процесі виховної роботи школи.

ТЕМА 3. ХАРАКТЕРИСТИКА ОСНОВНИХ НАПРЯМІВ ЗМІСТУ ВИХОВАННЯ

1. Розумове виховання.
2. Моральне виховання.
3. Трудове виховання.
4. Естетичне виховання.
5. Фізичне виховання.
6. Шляхи реалізації змісту виховання.

 Рекомендована література: 15, 25, 39, 40, 48, 53, 56, 75, 77, 82.

1. Розумове виховання — це цілеспрямована діяльність педагогів з розвитку розумових сил і мислення учнів та прищеплення їм культури розумової праці.

У процесі розумового виховання вирішуються певні специфічні завдання. Передусім, здійснюється **нагромадження певного фонду знань**: факти, термінологія, символи, імена, назви, дати, поняття, зв’язки і залежності, що існують між ними і знаходять відображення в правилах, законах, закономірностях і формулах.

Основним завданням, яке вирішується в процесі розумового виховання, **51**
є **розвиток мислення взагалі і різних його видів.**

Мислення — процес опосередкованого й узагальнюючого пізнання предметів і явищ об'єктивної дійсності в їх істотних властивостей, зв'язках і відносинах.

Тому вчителю слід орієнтуватися в таких **видах мислення**: діалектичне, логічне, абстрактне, узагальнене, категоріальне, теоретичне, індуктивне, дедуктивне, алгоритмічне, технічне, репродуктивне, творче (продуктивне), системне.

У процесі розумового виховання необхідно оволодіти основними мислительними операціями (аналіз, синтез, порівняння, систематизація).

Важливим завданням розумового виховання є **формування в учнів культури розумової праці.** До культури розумової праці входять навчальні уміння. Їх можна поділити на **загальні**, які використовуються під час вивчення будь-яких навчальних предметів (уміння читати, слухати, усно викладати свої думки, писати, працювати з книгою, контролювати і оцінювати себе), і **спеціальні**, необхідні для оволодіння знаннями у певній галузі (вміння читати ноти, технічні креслення, карти, слухати музику, записати числа, формули, нотні знаки і т. д.).

У поняття “культура розумової праці” входить і вміння раціонально організувати режим розумової роботи, здатність робити все точно і акуратно, тримати в порядку робоче місце, матеріали і т. д.

Культура розумової праці передбачає і вироблення в учнів особливих якостей, необхідних для оволодіння знаннями в будь-якій галузі: а) вміння зосереджено і уважно працювати; б) уміння долати труднощі; в) розвиток пам'яті і використання різних її видів — логічної; моторної, зорової; г) уміння вести спостереження і записи; г) володіння деякими раціональними способами розумових дій; д) уміння контролювати себе.

До інтелектуальних умінь, які слід розвивати в учнях, належать і вміння переносу знань в інші умови, уміння опиратися на здогад (інтуїція), уміння передбачати.

Формуванню інтелектуальних умінь сприяють певні типи завдань: а) які мають дослідницький характер (спостереження, дослідництво, підготовка експерименту, пошуки відповіді в науковій літературі, екскурсії та експедиції по збору матеріалу і т. д.); б) порівняльні, починаючи з простих і закінчуючи порівняннями, що виявляють подібність або відмінність понять, складних явищ; в) спрямовані на впорядкування мислительних дій, користування алгоритмами або самостійне їх складання; г) пов'язані з аналізом і узагальненням ознак для виділення явища у певний клас чи вид.

52 У системі розумового виховання важливе місце займає мовна культура учнів. Мова — основа національної гідності, і ставлення до неї є виявом національної самосвідомості, а відтак і громадянської позиції. Підвищення мовної культури, статусу національних мов сприятиме зміцненню міжетнічних стосунків, культури відносин людини і нації, а також виробленню доброзичливого ставлення до представників інших етносів та народів, загальнолюдських цінностей.

Подібна робота з розумового виховання здійснюється і в позаурочній навчальній та позашкільній виховній роботі.

Питанням розумового виховання надається великого значення в сучасній зарубіжній школі. Для виявлення рівня інтелектуального розвитку дітей використовуються спеціальні тести для перевірки розумової обдарованості. На основі дослідження виводиться так званий коефіцієнт розумової обдарованості (“ай-к’ю”). Тести допомагають педагогам “сортувати” учнів за здібностями і розділяти їх за навчальними “потокami” А, В, С, D. З учнями потоків А і В проводяться інтенсивні заняття, а з учнями потоків С і D робота ведеться тільки з засвоєння елементарних знань.

До завдань розумового виховання належать формування наукового світогляду учнів. **Науковий світогляд** — це цілісна система наукових, філософських, політичних, моральних, правових, естетичних понять, поглядів, переконань і почуттів, які визначають ставлення людини до довколишньої дійсності і самої себе.

Світогляд складається з таких підсистем: а) найбільш загальні знання як основа формування поглядів і переконань; б) світоглядні вміння (розумові операції, робити висновки і т. д.); в) сукупність почуттів, в яких виражається позиція особистості; г) вирішення світоглядних проблем на основі вольових якостей (цілеспрямованість, рішучість, самовладання, принциповість).

Його основу становлять погляди і переконання, що сформувалися на базі знань про природу та суспільство, й стали внутрішньою позицією особистості.

***Погляди** — прийняті людиною як достовірні ідеї, знання, теоретичні концепції, передбачення, що пояснюють явища природи і суспільства, є орієнтирами в поведінці, діяльності, стосунках.*

***Переконання** — психічний стан особистості, який характеризується стійкими поглядами, впевненістю у правильності власних думок, поглядів, це сукупність знань, ідей, концепцій, теорій, гіпотез, в які людина вірить як в істину.*

Невід’ємною частиною переконань людини є її **почуття**. Втілення світоглядних переконань у життя, їх обстоювання і захист людина переживає емоційно.